

зовнішніх потоків трудових мігрантів, значному відпливі інтелектуального потенціалу країни за кордон.

Сучасна модель соціально-демографічної структури міграції як певний вияв теперішнього соціально-економічного розвитку зможе сформуватися лише після широких економічних і соціальних перетворень у країні, що спричиняють зміну доходів та структури зайнятості населення. А тому в нинішніх умовах економічна політика держави і її міграційна політика мають передбачити призупинення економічної кризи та спаду виробництва. Нарощування економічного потенціалу як України в цілому, так і її регіонів. Зокрема, підвищення рівня зайнятості та життєвого рівня населення, захист національного та регіонального ринків праці, здійснення соціально-правового захисту і внутрішніх, і зовнішніх трудових мігрантів.

На нашу думку, з подоланням жорсткої економічної кризи, розвитком і вдосконаленням ринкових відносин в Україні, основним чинником збалансування попиту та пропозиції робочої сили будуть трудові міграційні процеси, тобто і за умов перехідної економіки всі міграційні трудові переміщення населення вирішальною мірою залежатимуть від заново створених робочих місць.

1. Позняк О. Трудова міграція як соціально-економічний процес // Проблеми міграції. – 1998. № 4. – С. 15-21.

2. Этлард Р. Нынешняя миграционная ситуация, тенденции и перспективы // Материалы семинара «Миграции и миграционная политика». – М., 1993. С. 19-31.

3. Піскун О., Прибиткова І., Волович В. Міграційна ситуація в Україні // Політична думка. – 1996. – № 2-3. С. 45-72.

4. Дробот Я.В. Реструктуризація угольної промисленості України і проблема міграції населення // Матеріали міжн. наук.-практ. конф. “Управління трудовими ресурсами: проблеми і перспективи розвитку”. – Хмельницький, 1997. – С. 382-384.

5. Васильченко В., Петрова Т. Потрібна самостійна міграційна політика // Віче. – 1997. – № 7. – С. 70-77.

6. Романюк М.Д. Регіювання міграцій – вимога сьогодення // Універсум. – 1998. – № 7-8. – С. 19-22.

7. Сярий С. Трудова міграція громадян України до Російської Федерації та її вплив на українсько-російські відносини // проблеми міграції. – 1999. – № 1. – С. 34-37.

8. Хомра О.У. Орієнтація сільського населення України на працю за кордоном // Демографічні дослідження. Вип. 18. – К.: Ін-т. економіки НАН України, 1996. – С. 130-142.

9. Дашук В.М. Європа вивчає проблеми трудової міграції // Україна: аспекти праці. – 1999. – № 2 – С. 48-49.

10. Шепотько Л., Гудзиський С. Трудові ресурси села: сучасна ситуація, нові аспекти мислення // Україна: аспекти праці. – 1996. – № 2-3. – С. 20-22.

11. Леонтенко О.М. Сучасні проблеми еміграції робочої сили // Матеріали міжн. наук.-практ. конф. “Управління трудовими ресурсами: проблеми і перспективи розвитку”. – Хмельницький, 1997. – С. 296-298.

The role and Place of Labour Migration in the system of all Migration Movements of the population, its Economic and social Results.

The degree, reasons and basic tendencies of labour migration in the system of all Migration Movements of the population is the period of transferring economy are considered.

The types of labour migrations the population, their classification, influence the forming and development of the national and regional labour market are analyzed.

Directions of the improvement of important factor of the balanced support and demand of the working power are formulated.

Рубліков А. В., Копчак Ю. С.

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИРОДНОГО РУХУ НАСЕЛЕННЯ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ

Висвітлюються важливі демографічні тенденції у регіоні, характерні для 1990-х рр. – початку 2000-х рр. Зокрема, проаналізовано народжуваність, смертність, характер поширення і поглиблення депонуляції, внутрішньорегіональні особливості демографічних процесів.

Вже досить тривалий час на Івано-Франківщині – одній з областей, що входить до

складу регіону Українських Карпат, спостерігається дуже несприятлива тенденція погіршення демографічної ситуації. У цьому зв'язку виникає об'єктивна необхідність активізації демографічних досліджень, а значить й поглиблення наукових знань щодо характеру та інтенсивності змін у демографічних процесах і структурах, особливостей життєдіяльності та відтворення населення прикарпатського краю. Такого роду дослід-

ження мають й прикладне значення, адже їх результати можуть використовуватись у процесі розробки регіональних соціально-демографічних програм і сприятимуть формуванню національної демографічної політики з достатнім рівнем її регіоналізації.

Проблеми відтворення населення Івано-Франківщини, як й інших областей регіону Українських Карпат, постійно висвітлюються у науковій літературі. Серед найбільш ґрунтовних робіт, які вийшли з друку останнім часом, можна назвати колективну монографію київських демографів, що вміщує результати досліджень регіональних аспектів гострої демографічної кризи в Україні [1]. Вкрай негативні тенденції відтворення людності досліджуються у розрізі великих демографічних районів, сучасні межі яких попередньо уточнені. Вперше наведено регіональну оцінку демографічних втрат, що виникли протягом 1990-х рр. внаслідок затяжного соціально-економічного занепаду. Цінним є аналіз сучасної демографічної ситуації у Західному демографічному регіоні, який, зрозуміла річ, охоплює й області Карпатського регіону. Західний район порівнюється з іншими демографічними районами щодо характеристик демографічних процесів, зокрема процесу депопуляції.

Варто зауважити, що дослідження загальних особливостей демографічної ситуації у регіоні Українських Карпат, його окремих субрегіонах-областях доцільно доповнювати з'ясуванням своєрідності внутріобласних (внутрірегіональних) демографічних тенденцій. За допомогою демографічного районування на основі найменших таксонів типу сільських адміністративних районів та населених пунктів можна виділяти внутріобласні (внутрірегіональні) демографічні райони, зони, підзони сприятливого або несприятливого демографічного розвитку, регіони, для яких характерні ознаки демографічної кризи тощо.

Такий метод є запорукою досягнення більш точного і поглибленого аналізу специфічних особливостей демографічної ситуації у регіоні, визначення його демографічних перспектив. До речі, у наших попередніх публікаціях вже застосовувалось демографічне районування сільських адміністративних районів з метою вивчення демографічних проблем прикарпатського села [8].

Деякі аспекти регіональних демографічних проблем досліджуються й у даній статті. Зокрема, у зв'язку з потребою теоретичних узагальнень щодо характеру демографічної ситуації, що склалась на Івано-Франківщині на початку 2000-х рр., аналізуються особливості природного руху населення, соціально-економічні умови демографічних змін. Основна увага приділяється аналізу демографічних процесів у 1990-х рр., які характеризують початок нового етапу у демографічній історії Прикарпаття, вивченню матеріалів Всеукраїнського перепису населення, що відбувся 5 грудня 2001 року.

Корінні соціально-економічні трансформації, що відбуваються на Прикарпатті, поряд з позитивними, мають й негативні риси. Зокрема, у 1990-х – на початку 2000-х рр. значно погіршились характеристики природного руху населення, основні компоненти якого – народжуваність і смертність. Ці демографічні процеси є природною основою кількісних, структурних та якісних параметрів територіальної людності, а від їхньої спрямованості та інтенсивності у кінцевому підсумку залежать особливості відтворення населення.

Нові соціально-економічні умови змінюють усі сторони життєдіяльності людей, їхні інтереси, психологію, життєву позицію. Не лишається незмінною й демографічна поведінка людей. Особливо вражаючою є низька дитородна активність населення, наслідок якої – різке спадання народжуваності на Прикарпатті. Це підтверджується даними *табл. 1*, в якій наводиться динаміка абсолютних та відносних показників щодо кількісних змін у процесі народжуваності. Так, якщо у 1989 р. народилось 22204 особи, то у 2002 р. лише 13911, тобто число народжених порівняно з 1989 р. зменшилось на 8293 особи, або на 37,4 %. Відповідно, число народжених у міських поселеннях протягом даного періоду зменшилось на 3906 (з 9486 до 5580), або на 41,2%; в сільській місцевості таке зменшення становило 4387 осіб (з 12718 до 8331 особи), або 34,5%.

Відчутно понизились також загальні коефіцієнти, які характеризують падіння народжуваності як стійку та дуже інтенсивну тенденцію. Ці показники порівняно з 1989 р. різко зменшились. Особливо це стосується загального коефіцієнту народжуваності у міських поселеннях, який вже довгий час

**Чисельність народжених та загальні коефіцієнти народжуваності
на Івано-Франківщині у 1989-2002 рр.**

Чисельність народжених, осіб					Загальні коефіцієнти народжуваності, ‰			
Рік	Міські поселення і сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість	Міські поселення в ‰ до сільської місцевості	Міські поселення і сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість	Міські поселення в ‰ до сільської місцевості
1989	22204	9486	12718	74,6	15,6	15,8	15,4	102,6
1995	18479	7305	11174	65,4	12,6	11,5	13,5	85,2
1996	17746	7184	10562	68,0	12,2	11,4	12,7	89,8
1997	16948	6813	10135	67,2	11,7	10,9	12,2	89,3
1998	15798	6166	9639	64,0	10,9	10,0	11,6	86,2
1999	14548	5580	8968	62,2	10,1	9,1	10,9	83,5
2000	14631	5621	9010	62,4	10,3	9,3	11,0	84,5
2001	13851	5421	8430	64,3	9,8	9,1	10,3	88,3
2002	13911	5580	8331	67,0	9,9	9,4	10,2	92,2
2002 р. у ‰ до 1989 р.	62,6	58,8	65,5		63,5	59,5	66,2	

Джерела розрахунків: [6, с.36; дані Івано-Франківського обласного управління статистики].

є нижчим ніж у сільській місцевості, а темпи його зменшення порівняно із селами були вищими. Отже, висока інтенсивність спадання дітонародження у всіх поселеннях і, зокрема, у міських населених пунктах, де ця тенденція проявляється у більшій мірі, стає характерною ознакою сучасної демографічної ситуації у регіоні.

Обвальний характер падіння народжуваності на Івано-Франківщині, як і в інших регіонах України, є наслідком, у першу чергу, дуже болісного переходу до нової суспільної моделі, який у силу різних причин супроводжується затяжною соціально-економічною кризою. До негативних чинників впливу соціально-економічного занепаду на спадання дітонародження у регіоні можна віднести вкрай низькі доходи більшості населення, поширення бідності, загострення проблеми зайнятості внаслідок скорочення обсягів виробництва ряду галузей промислової індустрії, зокрема, машинобудування, прискорений "демонтаж" сфери дошкільного виховання, передусім дитячих садків, скорочення сфери прикладання праці на селі, масові трудові міграції населення за кордон тощо.

Ряд цих причин з часом буде зліквідовано у процесі подолання кризи, створення нового соціально-економічного типу демо-відтворення. Проте існують і довготривалі, фундаментальні процеси, що обумовили переважне розповсюдження у регіоні однітних та дводітних сімей ще задовго до кризи, коли соціально-економічні умови життєдіяльності людей були набагато кращими. У тривалому періоді не існує прямого зв'язку між рівнем життя і народжуваністю, хоча у кризових умовах задоволення наявної потреби у дітях може відкладатись до кращих часів. Майбутня ситуація з дітонародженням буде визначатись комплексом чинників, регулюючих співвідношення між задоволенням потреби у дітях і задоволенням інших потреб. Поки що, переважає вибір не на користь збільшення дітей у сім'ї.

Протягом періоду, що аналізується, значно зменшились спеціальні коефіцієнти народжуваності, що характеризують активність дітородної діяльності жінок репродуктивного віку (15-49 років). Як видно з *табл. 2*, у 1989 р. у міських поселеннях і сільській місцевості цей показник дорівнював 66,26 ‰ (число народжених у розрахунку на

Спеціальні коефіцієнти народжуваності на Івано-Франківщині, (%)

Роки	Міські поселення і сільська місцевість	Міські поселення	Сільські поселення	Міські поселення в % до сільської місцевості
1989	66,26	59,13	72,81	81,2
2001	35,57	32,32	44,05	73,4
2001 р. у % до 1989 р.	58,2	54,7	60,5	

* Відношення чисел народжених до кількості жінок репродуктивного віку (15-49 років).

Джерела розрахунку: [7, с.1-14; дані Івано-Франківського обласного управління статистики].

1000 жінок репродуктивного віку), у міських поселеннях – 59,13, у сільській місцевості – 72,81 ‰. У 2001 році ці коефіцієнти відповідно мали такі величини: 38,57; 32,32 і 44,05 ‰, тобто порівняно з 1989 р. показники відповідно зменшилися на 41,8%, 45,3 і 39,5%.

Загальна тенденція різкого спадання народжуваності поєднується із збільшенням серед народжених питомої ваги дітей першої та другої черг народження. Протягом 1989-2002 рр. вона зросла з 83,0 до 87,4%. Причому частка дітей-первісток збільшувалась у цей період з 45,6 до 53,1%, а частка дітей другої черги народжень зменшилась з 37,4 до 34,3% (розраховано за [6, с. 43; 3, с. 69]). Відповідно скоротилась кількість дітей, народжених третіми, четвертими і далі за порядком народження. Як бачимо, зростає лише кількість народжених першими, яка становить тепер більше половини усіх народжених. Отже, значне спадання народжуваності, малодітність сімей, втрата традицій багатодітності є негативною демографічною тенденцією сучасного Прикарпаття.

Сучасний рівень народжуваності на Прикарпатті вже не в змозі забезпечити навіть простого відтворення населення, тобто заміни чисельності покоління батьків тією ж чисельністю покоління дітей. Показник вичерпаної плідності (сумарний показник народжуваності) дорівнював у 2000 р. у міських поселеннях і сільській місцевості 1,391, у міських поселеннях – 1,167, у сільській місцевості – 1,581. Для простого відтворення необхідно підтримувати цей показник на рівні 2,2-2,3 дитини [1, с. 317].

«Згасання» дітородної активності населення протягом 1989 –2002 рр. притаманне

для всіх міських рад і сільських адміністративних районів Івано-Франківщини (табл. 3). Найінтенсивніше цей процес відбувався на Рогатинщині, у м. Коломия, Івано-Франківській міській раді, Калуському, Тисменицькому, Галицькому районах. Зменшення народжуваності тут становило від 39,5 до 43,3%. Саме ці адміністративно-територіальні формування, включаючи Снятинщину, мали у 2002 р. найнижчі коефіцієнти народжуваності в області від (7,2 до 9,6). Цікаво, що у цю групу входять райони, в яких вже давно спостерігається погіршення демографічної ситуації (Рогатинський, Галицький, Снятинський), а також найбільші міста і міські ради (не враховуючи м. Калуш) та приміські райони.

Найвищі рівні народжуваності характерні для більшості територій, що розташовані у гірській та передгірській зоні Українських Карпат. Проте на Долинщині, Рожнятівщині, у м. Калуш темп зменшення народжуваності був вищим від середньорегіонального рівня.

У міських поселеннях Івано-Франківщини загальні коефіцієнти народжуваності у 2002 р. були найнижчими у Калуському, Рогатинському, Тлумацькому, Тисменицькому, Галицькому районах, в Івано-Франківську та Коломиї (відповідно від 5,4 до 9,2). Особливо низьким є показник на Калушині (5,4), що поступається середньодержавному рівню (7,7). Що стосується сільської місцевості, то найменші значення аналогічних показників притаманні Івано-Франківській міській раді (6,4), Рогатинському (7,0), Галицькому (9,0), Снятинському, Калуському і Тисменицькому (9,4), Городенківському (9,8), Коломийсь-

Загальні коефіцієнти народжуваності на Івано-Франківщині у розрізі міських рад і сільських адміністративних районів, ‰.

Ради, райони	Міські поселення і сільська місцевість					
	1989	1995	2000	2001	2002	2002р. в % до 1989р.
Область	15,6	12,6	10,3	9,8	9,9	63,5
Верховинський	19,3	15,6	14,0	13,6	13,6	70,5
Болехівська м/р*	-	15,7	12,3	10,1	11,8	75,2**
Богородчанський	16,8	15,1	11,8	11,4	11,3	67,3
Надвірнянський	16,8	15,3	12,8	12,0	11,2	66,6
Яремчанська м/р	16,3	13,2	12,2	10,3	10,8	66,3
Косівський	14,8	13,5	11,5	10,6	10,8	73,0
Рожнятівський	17,2	14,0	10,7	11,1	10,7	62,2
Долинський	16,9	13,6	10,9	10,6	10,5	62,1
м. Калуш	16,0	12,5	10,0	10,5	10,0	62,5
Коломийський	15,4	12,8	11,2	10,0	10,0	64,9
Тлумацький	15,1	13,7	10,8	10,1	10,0	66,2
Городенківський	14,6	13,6	9,9	9,6	9,9	67,8
Снятинський	14,8	12,7	10,0	9,8	9,6	64,9
м. Коломия	16,0	9,9	9,4	10,0	9,2	57,5
Калуський	15,6	12,4	9,9	9,3	9,2	59,0
Тисменицький	15,4	12,1	9,5	8,4	9,2	59,7
Галицький	14,7	12,1	9,4	9,5	8,9	60,5
Івано-Франківська м/р	14,8	10,0	8,0	8,0	8,7	58,8
Рогатинський	12,7	10,3	8,2	7,7	7,2	56,7

* Міська рада утворена в 1993 році.

** 2002 рік по відношенню до 1995 року.

Міські ради і райони ранжовано за рівнем коефіцієнту народжуваності у 2002 році.

Джерела розрахунку: [6,37; дані Івано-Франківського обласного управління статистики].

кому (10,0) районах. Середньо державний показник дорівнював 9,0.

Стрибокподібне спадання дітородної активності населення у дуже короткій проміжок часу зумовило встановлення рівня народжуваності на Прикарпатті, характерного для економічно розвинутих країн Європи. Так, наприкінці 1990-х. рр. загальний коефіцієнт народжуваності у деяких країнах мав таке значення: Австрія 10,0‰, Бельгія 11,3, Данія 12,5, Італія 9,3, Нідерланди 12,7, Німеччина 9,7, Норвегія 13,1, Сполучене Королівство Великобританії 12,1, Фінляндія 11,1, Швеція 10,0 ‰. А показник вичерпної плідності у цих країнах відповідно становив 1,3; 1,6; 1,7; 1,2; 1,7; 1,4; 1,8; 1,7; і 1,5 [4, с. 508, 509, 513].

Тенденція спадання народжуваності у розвинутих в економічному відношенні європейських країнах до її низького рівня, супроводжується значним підвищенням середньої тривалості життя, що стримує депопуляцію. І все ж таки, демографічні проблеми

на Заході є досить гострими, включаючи, зокрема, й етнічні процеси.

Щодо Івано – Франківщини та інших регіонів України, то пануючі тут демографічні тенденції „не вкладаються” у схему плавного „демографічного переходу” від високої народжуваності і смертності до низької народжуваності і смертності. Обвальне спадання дітородження в Україні, яке вже давно не може забезпечити навіть простого відтворення, поєднується із трагічною тенденцією безпрецедентного зростання смертності в останні роки, поширенням і поглибленням депопуляції, а в деяких регіонах – і з катастрофічним вимиранням людності. Все це, й насправді, дає обґрунтовані підстави вважати демографічну ситуацію у нашій країні як гостро кризову. [9, с. 269-270].

Для Прикарпаття характерна менш напружена демографічна ситуація порівняно із багатьма іншими районами України. Проте і у цьому донедавна благополучному за демографічними мірками регіоні спостеріга-

ються ознаки демографічної кризи. Зокрема, одним із реальних її проявів є стрімке зростання смертності населення.

У табл. 4. бачимо, що кількість померлих у регіоні у 2002р. зросла у порівнянні з 1989р. на 3384 особи або на 23,3 %; у міських поселеннях цей ріст склав 1603 особи або 35,1 %; в сільській місцевості – 1781 особа (17,9 %). Вражає дуже високий темп росту смертності у міських поселеннях краю. Питома вага померлих в цих поселеннях у 2002р. становила 52,6 % від загальної кількості смертей. Також різко негативну тенденцію до зростання мають загальні коефіцієнти смертності.

ловіків у працездатному віці. Так, у 2002р. кількість смертних випадків чоловіків цього віку становила майже третину (32,6 %) загального числа померлих осіб чоловічої статі. Питома вага померлих жінок працездатного віку дорівнювала 8,0 % від загальної кількості жіночих смертей. Чоловіча смертність перевищувала жіночу більш ніж у 4 рази. Дуже велика ця різниця у найбільш активних в економічному відношенні вікових групах в інтервалі від 20 до 44 років. [3, с. 79]. Дається взнаки зайнятість чоловічого населення у найбільш небезпечних для життя видах діяльності, низький рівень охорони

Таблиця 4

Чисельність померлих та загальний коефіцієнти смертності на Івано-Франківщині у 1989-2002 р.

Рік	Чисельність померлих, осіб				Загальні коефіцієнти смертності, ‰			
	Міські поселення і сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість	Міські поселення в % до сільської місцевості	Міські поселення і сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість	Міські поселення в % до сільської місцевості
1989	14506	4564	9942	45,9	10,2	7,6	12,0	63,3
1995	17349	5830	11519	50,6	11,8	9,1	13,9	65,5
1996	17289	5843	11446	51,0	11,9	9,3	13,8	67,4
1997	17398	5712	11686	48,9	12,0	9,2	14,1	65,2
1998	16406	5480	10926	50,1	11,4	8,9	13,2	67,4
1999	17308	5753	11555	49,8	12,1	9,4	14,0	67,1
2000	17301	5892	11409	51,6	12,1	9,8	13,9	70,5
2001	17662	5963	11699	51,0	12,5	10,0	14,3	69,9
2002	17890	6167	11723	52,6	12,7	10,4	14,4	72,2
2002р. у % до 1989р.	123,3	135,1	117,9		124,5	136,8	120,0	

Джерела розрахунків: [6, 36; дані Івано-Франківського обласного управління статистики].

Ця сумна динаміка пояснюється цілим комплексом причин, що характеризують усі сторони способу життєдіяльності населення Прикарпаття, який, на жаль, не відповідає сьогодишнім вимогам забезпечення здорового і тривалого життя. Вкрай незадовільними є показники якості життя, лишається низькою життєзберезувальна поведінка людей, їхня медична і санітарно-гігієнічна культура, довгий час не розв'язуються гострі проблеми у галузі охорони здоров'я, зокрема, є недостатньою профілактична діяльність медичних закладів, соціально – психологічний дискомфорт підсилює негативну роль стресових факторів, не є належними умови праці, техніки безпеки тощо.

Невиправдано високою є смертність чо-

праці, широко розповсюджені шкідливі стереотипи поведінки (вживання алкоголю, паління, нерациональне харчування, несвоєчасне звернення за медичною допомогою), виснажлива, тяжка, переважно соціально та юридично незахищена праця галичан на різного роду заробітках, негативний вплив на рівень смертності чоловіків таких зовнішніх чинників, як нещасні випадки, отруєння, травми.

У регіоні, як і в цілому по Україні, проблема „прискороного” вимрання чоловіків у працездатному віці набула надзвичайної гостроти.

На фоні збільшення смертності як працездатного, так і всього населення чітко виділяється позитивна тенденція суттєвого зни-

ження смертності дітей віком до 1 року, особливо в сільській місцевості. Коефіцієнт смертності дітей цієї групи зменшився по області з 15,8 до 10,4‰ у період з 1990 по 2002р. Відповідно у міських поселеннях – з 15,6 до 10,8‰, у сільській місцевості – з 16,1 до 10,1‰ [3; с. 70]. Проте, на жаль, ці позитивні зміни не в змозі перебороти загальну тенденцію зростання смертності і відчутно вплинути на величину середньої тривалості життя. По-перше, коефіцієнти дитячої смертності є набагато вищими порівняно з економічно розвинутими країнами, а по-друге, переважною є тенденція надсмертності населення у працездатному віці.

На Прикарпатті є дуже гострою проблема здоров'я населення. Особливо висока смертність населення від хвороб системи кровообігу. Її питома вага серед інших причин смертності зросла з 35,8 до 59,8% протягом 1990- 2002р. Дещо знизилась частка смертей від новоутворень (у т.ч. злоякісних). У 2002р. вона відповідно становила 12,1 і 12,0%.

Вперше на третьому місці у цьому сумному переліку кількість померлих від нещасних випадків, отруєнь і травм. Їхня питома вага у 2002р. дорівнювала 7,5%. Абсолютне число померлих від цієї групи причин зросло з 905 у 1990 р. до 1341 у 2002 р., або майже у 1,5 рази.[3, с.70, 78].

Зменшилась частка померлих від хвороб органів дихання. У 2002р. на ці хвороби припадало 6,6% від усієї кількості смертних випадків, тоді як у 1990р. – 9,2% [3,с.70].

Негативним проявом епідеміологічної ситуації є зростання кількості померлих від туберкульозу (всі форми). Питома вага смертей внаслідок цієї хвороби збільшилась протягом 1990-2002р. з 0,7 до 1,2% (в 1,7 рази). Поширюється також смертність від хвороб органів травлення. [3.с.70].

Очевидно, що саме внаслідок сукупної дії негативних процесів, про які йшлося вище, на Івано-Франківщині відбувається скорочення очікуваної тривалості життя при народженні. За розрахунками вчених відділу демографії та відтворення трудових ресурсів Інституту економіки НАН України середня тривалість життя чоловіків зменшилась на Івано-Франківщині протягом 1989 – 2000рр. з 67,9 до 65,0 років (-2,9); жінок – з 75,3 до 74,8 років (-0,5) [1,с.329].

Незважаючи на це, у регіоні спостерігається відносно краще становище зі смерт-

ністю. Темпи скорочення середньої тривалості життя є нижчими ніж по Україні у цілому. Станом на 2000р. рівень середньої тривалості життя чоловіків перевищував аналогічний показник по Україні на 2,8 років, жінок на – 1,4 роки. А розрив у показниках тривалості життя між західними регіонами (разом з Івано-Франківщиною) та регіонами на сході та півдні України становив у чоловіків 4-5 років, а у жінок – 2-3 роки [1, с.329]. У найрозвинутіших регіонах світу (Північна Америка, Японія, Європа і Австралія- Нова Зеландія) середня тривалість життя у чоловіків досягла 71,1 року і у жінок – 78,7 років[5,с.79].

Прикарпаття характеризується суттєвими внутрірегіональними особливостями щодо динаміки та рівнів смертності [табл.5]. Найвищі темпи зростання загальних коефіцієнтів смертності спостерігались у Калуші, Коломиї, Івано-Франківській міській раді, на Долинщині, Верховинщині, в Яремчанській міській раді, у Богородчанському, Коломийському, Рожнятівському і Тлумацькому районах. Діапазон достатньо широкий – від 161,9% до 125,0%. Привертає увагу те, що найінтенсивніше зростають ці показники у найбільших містах і міських радах, а також у деяких приміських районах, і районах, що знаходяться у гірських та передгірних зонах Українських Карпат.

Рівень загальних коефіцієнтів смертності в Івано-Франківській міській раді, Калуші, Колмиї, Богородчанському, Рожнятівському районах, Яремчанській міській раді у 2002 р. був нижчим порівняно з загальнорегіональним показником. Що ж до інших адміністративно-територіальних формувань цієї групи.

(Долинський, Верховинський, Коломийський, Тлумацький, райони), то смертність в них або дорівнює обласному показнику (Долинський район), або перевищує цей показник.

За регіональними мірками висока смертність спостерігалась у 2002р. в Коломийському, Косівському, Галицькому, Тисменицькому, Городенківському, Тлумацькому, Снятинському, та Рогатинському регіонах (загальні коефіцієнти смертності становили від 14,0 ‰ до 19,2 ‰). До складу цієї групи переважно входять райони, що розташовані у лісостеповій зоні, а також Коломийщина і

Таблиця 5

Загальні коефіцієнти смертності на Івано-Франківщині у розрізі міських рад і сільських адміністративних районів, ‰

Ради, райони	Міські поселення і сільська місцевість					
	1989	1995	2000	2001	2002	2002 р. в % до 1989р.
Область	10,2	11,8	12,1	12,5	12,7	124,5
Івано-Франківська м/р	6,4	7,6	8,2	8,8	8,7	135,9
м.Калуш	6,3	8,6	9,6	9,5	10,2	161,9
м.Коломия	7,6	9,9	10,5	10,7	11,2	147,4
Богородчанський	9,1	12,0	12,2	11,6	11,5	126,4
Надвірнянський	10,0	10,7	11,4	11,8	11,7	117,0
Рожнятівський	9,8	11,5	12,0	11,4	12,3	125,5
Яремчанська м/р	9,5	9,9	11,5	12,9	12,4	130,5
Долинський	9,4	10,7	10,9	11,7	12,7	135,1
Верховинський	9,8	11,6	11,3	12,5	13,0	132,6
Калуський	11,4	13,0	12,3	12,9	13,5	118,4
Болехівська м/р	-	11,8	12,3	12,6	13,6	115,2*
Коломийський	11,1	13,8	14,2	13,8	14,0	126,1
Косівський	12,1	13,2	13,8	14,7	14,0	115,7
Галицький	11,9	14,2	13,9	14,3	14,3	120,2
Тисменицький	11,6	12,7	13,4	12,9	14,3	123,3
Городенківський	12,8	14,7	15,0	14,8	15,3	119,5
Тлумацький	12,4	16,4	14,2	16,9	15,5	125,0
Снятинський	13,6	15,7	15,8	15,9	16,2	119,2
Рогатинський	16,8	18,4	17,6	18,5	19,2	114,3

* 2002 рік по відношенню до 1995 року.

Міські ради і райони ранжовано за рівнем коефіцієнту смертності у 2002 році.

Джерело розрахунку: [6,с.37; дані Івано-Франківського обласного управління статистики].

Косівщина, де вже тривалий час погіршується демографічна ситуація.

Порівняно високі загальні коефіцієнти смертності були характерними у 2002р. для міських поселень Косівщини(13,5‰), Верховинщини(13,6), Калуського(15,4) і Снятинського(15,7‰) районів, міста Болехова(15,3‰).

У сільській місцевості найінтенсивніше зростають загальні коефіцієнти смертності в Івано-Франківській міській раді (164,3‰ по відношенню до рівня 1989р.), Верховинському (127,7), Тлумацькому (126,7), Долинському і Коломийському (124,3), Богородчанському (123,7), Тисменицькому (123,5), Рожнятівському (121,4) і Калуському (120,5‰) районах. Переважно у цю групу входять (за винятком Тлумацького району) адміністративно-територіальні одиниці, що знаходяться у Карпатській гірській зоні. Серед них виділяються сільські поселення Івано-Франківської міської ради, а також

такі приміські райони, як Коломийський, Тисменицький і Калуський.

Взагалі існує така особливість: смертність зростає більш високими темпами у тих регіонах, де її коефіцієнти поступаються загальнообласному показникові. І, навпаки, у районах, де спостерігаються найвищі загальні показники смертності, темпи її зростання є нижчими. У 2002р. найвищі показники смертності були зафіксовані у сільських районах лісостепової зони: Городенківському 16,1‰, Снятинському 16,4, Галицькому 16,9, Тлумацькому 17,1, Рогатинському 21,2‰.

Динамізм спадання народжуваності і значне підвищення смертності обумовили у кінцевому підсумку звужені відтворення населення, поширення і поглиблення депопуляції на Прикарпатті.

Депопуляційний процес стає характерним для всього регіону, починаючи з 1997р.. Лише протягом 1997-2002р. прями природні втрати населення склали 14278 осіб, що приблизно дорівнює чисельності всього місько-

го населення Косівщини, яке проживало у 2002р.. Абсолютний показник природного зменшення людності за цей час зріс з 450 до 3979 осіб, або майже у 9 разів. А загальний коефіцієнт природного убутку у кінці періоду становив – 2,8‰ (табл. 6).

лення у 1990-х рр. За абсолютними обсягами депопуляція тут є невеликою. Коефіцієнт природного зменшення становив – 1,0‰. Однак можна стверджувати, що середина – кінець 1990-х рр. є початком якісно нової, несприятливої демографічної ситуації на

Таблиця 6

Природний приріст населення та коефіцієнт природного приросту (зменшення) на Івано – Франківщині в 1989 – 2002 рр.

Роки	Природний приріст (зменшення), осіб			Загальний коефіцієнт приросту (зменшення), ‰		
	Міські поселення і сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість	Міські поселення і сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість
1989	7698	4922	2776	5,4	8,2	3,4
1995	1130	1475	- 345	0,8	2,4	- 0,4
1996	457	1341	- 884	0,3	2,1	- 1,1
1997	- 450	1101	- 1551	- 0,3	1,7	- 1,9
1998	- 608	686	- 1294	- 0,5	1,1	- 1,6
1999	- 2760	- 173	- 2587	- 2,0	- 0,3	- 3,1
2000	- 2670	- 271	- 2399	- 1,8	- 0,5	- 2,9
2001	- 3811	- 547	- 3264	- 2,7	- 0,9	- 4,0
2002	- 3979	- 587	- 3392	- 2,8	- 1,0	- 4,2

Джерело: [6, 36; дані Івано – Франківського обласного управління статистики].

Зародження і поширення депопуляції на Прикарпатті розпочалося у сільській місцевості. Вона охопила спочатку села Рогатинщини і Галицького району ще у 1980 – х рр. Надзвичайно швидко цей процес відбувається у наступні роки і вже у 1995р. депопуляція стає характерною для сіл 8 адмінрайонів із 14 (57,1 %). Саме з цього року депопуляція стає явищем притаманним усій сільській місцевості регіону. Поширення депопуляції відбувається з її значним поглибленням.

Лише протягом семи років (з 1995 по 2002р.) її розміри збільшились з 345 до 3392 осіб, або майже у 10 разів. Сільська депопуляція визначає характер всього природного зменшення населення у регіоні. У 2002 р. питома вага природного убутку людності складала у селах 85,2 % від його загального обсягу по області. Порівняно високим є загальний коефіцієнт природнього зменшення – 4,2‰.

“Знадобилося” всього чотири роки для того, щоб у 1999 р. природне зменшення охопило у цілому міські поселення області. Це є наслідком дуже різких і негативних змін у параметрах природного руху міського насе-

Прикарпатті. Депопуляція стає масовим процесом, який характеризує і сільську місцевість, і міські поселення.

У міських поселеннях депопуляція завдає більших втрат чоловічій частині населення, а в селах – жіночій. Найвища інтенсивність природного зменшення є притаманною для сільських жінок, що пояснюється у певній мірі високою часткою осіб старших вікових груп у їхньому складі. У 2002р. обсяг депопуляційного зменшення чисельності сільських жінок дорівнював 47,0% від загального обсягу природного зменшення населення у цілому по регіону, тобто-майже половині.

На поглиблення процесу депопуляції вказує значне погіршення коефіцієнтів життєвості населення (співвідношення чисельності народжених і померлих). У цілому по регіону вони знизились протягом 1989-2002рр. на 49,2%, в міських поселеннях – 56,5%, у сільській місцевості – на 44,5%. У 2002р. числа померлих компенсувались такими числами народжених: у цілому по регіону – на 77,7%, в міських поселеннях – на 90,5%, у сільській місцевості – на 71,0%. На величину показника життєвості населення у бік його

пониження в сільській місцевості впливає значне постаріння мешканців села. І тому він є нижчим у порівнянні з аналогічним показником у міських поселеннях, незважаючи на більш високу вичерпану плідність сільських жінок. Проте протягом цього періоду відбулося деяке зближення показника життєвості у міських поселеннях і селах.

В області вже давно не забезпечується навіть простого заміщення материнських поколінь. Нетто – коефіцієнт відтворення населення (число народжених дівчаток, що доживають до віку матері при їх народженні за рівнів повікової народжуваності і смертності відповідних календарних періодів) має тенденцію до зниження. Якщо у 1989р. у цілому по регіону цей показник становив 0,914, в міських поселеннях – 0,828, у селах – 0,998, то у 2000р. – відповідно 0,656; 0,559; 0,741 [1, с.353]. Порівняно з 1989р. у цілому по регіону він зменшився на 28,2%, в міських поселеннях – на 32,5%, у селах на – 25,8%. Особливо відчутно понизився нетто-коефіцієнт відтворення населення у міських поселеннях. Його величина трохи більше половини рівня, потрібного для заміщення поколінь.

Івано-Франківщина належить до регіонів України з найменшими коефіцієнтами природного зменшення населення. В цілому на Україні ці показники у 2002 році становили – 7,6‰, в міських поселеннях – 6,3‰, у сільській місцевості – 10,1‰ (дані Держкомстату України). Проте порівняно з середньоєвропейським показником природного зменшення населення, який спустився у 1999 р. до рівня – 0,1‰ [2, с. 5], показники по області є досить несприятливими. Що ж до нашої держави у цілому, то відносний показник природного убутку населення є чи не найбільшим у Європі. Помірний ж рівень депопуляції наприкінці 1990-х рр. спостерігався в Італії – 0,7‰, яка, до речі, має найстаріше населення в Європі, Німеччині – 0,7‰, Швеції – 0,5‰ [4, с.508-509].

Депопуляція у регіоні охопила майже всі міські ради і сільські адміністративні райони. Найвищі відносні показники демографічних втрат у Косівському, Коломийському, Калуському, Тисменицькому, Галицькому, Городенківському, Тлумацькому, Снятинському і Рогатинському районах. Ця група регі-

онів в основному формується сільськими адміністративними територіями лісостепової зони України, на яких вже давно спостерігається несприятлива демографічна ситуація. Сюди також входять регіони, що розташовані у гірській області Українських Карпат (Косівський, Коломийський, Калуський і Тисменицький райони). Деякі з них знаходяться поблизу найбільших міст Прикарпаття.

Загальні коефіцієнти природного зменшення населення цієї групи районів значно перевищують середньообласний показник і мають діапазон від – 4,0 до – 12,0 ‰. Тут також спостерігаються найгірші показники життєвості населення. Дуже низькими вони є на Снятинщині і Рогатинщині (табл. 7).

У сільській місцевості дуже гостро депопуляція проявляється у районах лісостепової зони. Загальні коефіцієнти природного зменшення становили тут від – 6,3 до – 14,2 ‰. За рівнем цього показника до них наближаються села Коломийщини (-4,3 ‰), Івано-Франківської міської ради (-5,1 ‰), Тисменицького району (-5,3 ‰). Коефіцієнт життєвості населення у 2002 р дорівнював у Городенківському районі 0,607, Тлумацькому 0,615, Снятинському 0,576, Галицькому 0,531 і Рогатинському 0,329. Демографічна ситуація у селах цих районів набула характеру гострої демографічної кризи.

Депопуляційна тенденція, особливо за несприятливих міграційних процесів, обумовлює зменшення чисельності населення. До речі, з середини 1990-х рр. процес скорочення чисельності жителів вперше спостерігається на Прикарпатті, принаймі за час, що минув після перепису населення 1959 р. При цьому депопуляція прискорює процеси постаріння населення з усіма їх демографічними та соціально-економічними наслідками. Вплив депопуляції на динаміку чисельності людності у регіоні і на зміни її вікового складу є завданням подальших демографічних досліджень.

Таким чином, на Прикарпатті, у першу чергу, внаслідок суттєвих суспільно-економічних деформацій значно погіршилися основні характеристики природного руху населення, поглиблюється депопуляція, особливо у сільській місцевості, є серйозні проблеми зі здоров'ям людей, скорочується середня тривалість життя.

Загальні коефіцієнти природного приросту (зменшення) і показники життєвості населення Івано-Франківщини у розрізі міських рад і сільських адміністративних районів

Ради, райони	Міські поселення і сільська місцевість						
	Природний приріст (зменшення), ‰					Показник життєвості населення*	
	1989	1995	2000	2001	2002	1995	2002
Область	5,4	0,8	-1,8	-2,7	-2,8	1,065	0,777
Верховинський	9,5	4,0	2,7	1,1	0,6	1,338	1,046
Івано-Франківська мр	8,4	2,4	-0,2	-0,8	0,0	1,305	0,998
Богородчанський	7,7	3,1	-0,4	-0,2	0,0	1,255	1,005
м.Калуш	9,7	3,9	0,4	1,0	-0,2	1,445	0,987
Надвірнянський	6,8	4,6	1,4	0,2	-0,5	1,436	0,960
Яремчанська мр	6,8	3,3	0,7	-2,6	-1,6	1,337	0,873
Рожнятівський	7,4	2,5	-1,3	-0,3	-1,6	1,219	0,869
Болехівська мр	-	3,9	0,0	-2,5	-1,8	1,333	0,868
м.Коломия	8,4	0,0	-1,1	-2,6	-2,0	1,007	0,821
Долинський	7,5	2,9	0,0	-1,1	-2,2	1,272	0,828
Косівський	2,7	0,3	-2,3	-4,1	-3,2	1,023	0,769
Коломийський	4,3	-1,0	-3,0	-3,8	-4,0	0,932	0,709
Калуський	4,2	-0,6	-2,4	-3,6	-4,3	0,959	0,681
Тисменицький	3,8	-0,6	-3,9	-4,5	-5,1	0,958	0,646
Галицький	2,8	-2,1	-4,5	-4,8	-5,4	0,852	0,620
Городенківський	1,8	-1,1	-5,1	-5,2	-5,4	0,930	0,642
Тлумацький	2,7	-2,7	-3,4	-6,8	-5,5	0,832	0,647
Снятинський	1,2	-3,0	-5,8	-6,1	-6,6	0,804	0,590
Рогатинський	4,1	-8,1	-9,4	-10,8	-12,0	0,556	0,375

* Співвідношення чисельності народжених і померлих.

Міські ради і райони ранжовано за рівнем загального коефіцієнта природного приросту (зменшення) населення у 2002 році.

Джерела розрахунку [6, с. 37; дані Івано-Франківського обласного управління статистики].

1. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / НАН України. Інститут економіки; за ред. В.С. Стешенко. – Київ, 2001. – 560 с.

2. Лукінов І. Східний і західний вектори політики загальносвітової трансформації // Економіка України. – 2001. – №7 – С. 4-7.

3. Населення Івано-Франківської області / За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / Статистичний довідник. – Івано-Франківськ, 2003 – 93 с.

4. Населення України, 2000 рік. – Київ: Держкомстат України, 2000. – 515 с.

5. Народонаселення мира. 1999 год. UNFPA. Фонд ООН в області народонаселення. – 88 с.

6. Про демографічний стан населення Івано-Франківської області по даних Всесоюзного перепису населення 1989 р. / статистичний збірник/. – Івано-Франківськ, 1990. – 49 с.

7. Распределение населения по полу и возрасту по Ивано-Франковской области. Итоги Всесоюзной переписи населения. 1989 г. – М., 1989. – 26 с.

8. Рубіков А. В. Соціально-демографічні проблеми прикарпатського села / на прикладі Івано-Франківської області / Львів: ЛДУ ім. І. Франка, 1993. – 55 с.

9. Україна: утвердження незалежної держави (1991 – 2001). / Відп. ред. В.М. Литвин. – Київ: Видав. дім. «Альтернативи», 2001. – 704 с.

Important demographic tendencies in the region, typical for the 1990s – early 2000s are dealt with. In particular, the birth rate, mortality, character of expansion and intensification of depopulation, internal regional features of demographic processes are analysed.